

Тэарэтычныя асновы вывучэння традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы

С.Р. Туболец

Установа адукацыі «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Маішэрава»

Артыкул прысвечаны вызначэнню тэарэтычных асноў вывучэння традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы.

Аўтар аналізуе тэрмін “эстэтычнае выхаванне”. На падставе навуковага даследавання, супастаўлення падыходаў прадстаўнікоў філасофскай галіны ведаў, прац аўтараў, што раскрылі свае прафесійныя здольнасці ў педагогіцы і псіхалогіі, прапануецца ўласнае бачанне сутнасці эстэтычнага выхавання. Разгляд пазіцый навуковых школ на праблеме “традыцыя”, аналіз асаблівасцей традыцый на падставе вывучэння поглядаў аўтараў розных часоў і сфер навуковай цікавасці даюць магчымасць выказаць асабістае меркаванне наконт сутнасці тэрміна прымяняльна да кола этнапедагагічных вышукаў. Аўтар закранае і аналізуе сутнасць падыходаў да тэрміна “народная педагогіка”, на падставе чаго акрэслівае сваё стаўленне да яго разумення. Вынікам праведзенай работы з’яўляецца вызначэнне эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы.

У артыкуле аўтарам упершыню прапанавана вызначэнне “традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы”.

Ключавыя словы: традыцыі, эстэтычнае выхаванне, народная педагогіка.

The theoretical foundations for the study of traditions of aesthetic education in national pedagogy

S.R. Tubolets

Educational establishment «Vitebsk State University named after P.M. Masherov»

The article is devoted to the determination of the theoretical foundations of learning the traditions of aesthetic education in national pedagogy.

The author analyzes the term “aesthetic education”. Based on scientific research, comparing the approaches of representatives of the philosophical branch of knowledge, works of authors who disclose their professional skills in pedagogy and psychology, offered his vision of the essence of aesthetic education. Consideration of positions on the issue of schools of “tradition”, the analysis features of tradition by studying the views of the authors of different times and areas of scientific interest, provides an opportunity to express personal opinions about the nature of the term, as applied to the field ethnic pedagogies searches. The author analyzes the nature and affect approaches to the term “folk pedagogy”, on the basis of what defines his attitude to his understanding. The result of this work is to define the aesthetic education in national pedagogy.

In this paper the author first proposed a definition of “traditional aesthetic education in national pedagogy”.

Key words: aesthetic education, folk pedagogy, traditions.

Сучасны стан трансфармацый культуры, спалітычных і эканамічных сістэм патрабуе больш уважлівых адносін да традыцый, поглядаў, стылю жыцця свайго народа. Аналіз гістарычных, культурных, педагагічных аспектаў перамен нашага часу ставіць на парадка дня неабходнасць звароту да народна-педагагічнай спадчыны. Менавіта народная педагогіка захавала шмат скарбаў, актыўнае ўжыванне якіх дазволіць прафесіяналам выхавання пераламіць негатыўныя тэндэнцыі дэкультурызацыі жыцця, што адбываецца праз моцны ўплыў прымітыўных густаў “масавай культуры”, уніфікацыю не толькі тэхналагічнага, але і культурнага асяродка.

Праблема захавання нацыянальна-культурнай ідэнтычнасці і непаўторнасці народа ва ўмовах глабалізацыі, змянення каштоўнасных арыенціраў выклікае да ўвагі надзённую неабходнасць навуковага вывучэння

і асэнсавання этнічных, педагагічных асаблівасцей яго развіцця. Зварот да вышукаў у галіне традыцыйнага эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы з’яўляецца спробай праз вылучэнне традыцый, а потым увядзенне іх у практыку станоўча паўплываць на стан эстэтычнага выхавання сучаснага маладога пакалення, на яго каштоўнасныя і эстэтычныя адносіны да свету, зносін, сябе. Менавіта эстэтычнае выхаванне рыхтуе асобу да найбольш аптымальнага і адэкватнага пачуццёва-эмацыянальнага ўключэння і якаснага ўваходу ў рэальнае жыццё свайго грамадства.

Пытанне мэтанакіраванага фарміравання творчых адносін да свету, эстэтычнага развіцця асобы ставілася шматлікімі педагогамі, філосафамі, грамадскімі дзеячамі як важная і актуальная праблема. Таму мэтай нашага даследавання з’яўляецца вырашэнне сутнасці традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай

педагогіцы. А праз вызначэнне сутнасці традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы мы імкнёмся да іх актывізацыі ў сучаснай выхаваўчай практыцы.

Матэрыял і метады. Аб'ект даследавання: традыцыі народнай педагогікі. Прадмет даследавання: народныя педагогічныя традыцыі эстэтычнага выхавання. Даследаванне выканана з выкарыстаннем комплексу ўзаемадапаўняльных метадаў: апісальна-аналітычнага, параўнальна-гістарычнага, а таксама гісторыка-педагогічнага аналізу, навукова-даследчых прыёмаў (інтэрпрэтацыя, супастаўленне, сістэматызацыя).

Вынікі і іх абмеркаванне. Значны ўплыў на станаўленне сістэмы эстэтычнага выхавання зрабілі філасофска-метадалагічныя падыходы М.Ф. Аўсяннікава, М.С. Кагана, М.І. Кіяшчанкі, М.Л. Лейзерава. Тэарэтыкі эстэтычнага выхавання дарэвалюцыйнага часу А.У. Бакушынскі, П.П. Блонскі, С.Ц. Шацкі, а потым і сучаснікі Ю.А. Бораў, А.І. Бураў, В.В. Бычкоў, А.А. Крыўцун, Б.Ц. Ліхачоў, У.А. Разумны, Л.Н. Сталовіч развівалі і пашыралі тэорыю і метадалогію эстэтычнага выхавання. Сярод беларускіх даследчыкаў выдатнымі прадстаўнікамі галіны з'яўляюцца У.М. Конан, В.П. Коцікава, В.А. Салееў. Асабліва адзначым навукоўцаў, што разглядаюць эстэтычнае выхаванне ў межах беларускай народнай педагогікі: Г.П. Арлова ставіць пытанне аб эстэтычным выхаванні ў беларускай народнай педагогіцы; В.У. Буткевіч, Ю.С. Любімава займаюцца праблемай эстэтычнага выхавання сродкамі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Да асобных аспектаў эстэтычнага выхавання ў беларускай народнай педагогіцы звяртаюцца А.А. Грымаць, Л.М. Варанецкая, У.В. Пашкевіч. І.С. Сычова даследуе народную эстэтычную педагогіку.

Прааналізуем падыходы да вызначэння тэрміна “эстэтычнае выхаванне” філосафаў, педагогаў, псіхологаў, дзеля вызначэння асаблівага бачання свайго месца ў дадзеным пытанні, абгрунтавання нашага разумення “эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы”.

Звернемся да пункту погляду філосафаў у адносінах да эстэтычнага выхавання. Афіцыйна прызнаны на працягу дзесяцігоддзяў падыход да эстэтычнага выхавання (што зафіксавана ў Вялікай савецкай энцыклапедыі), які тлумачыць яго як “мэтанакіраваны працэс фарміравання ў чалавека эстэтычных адносін да рэчаіснасці” [1]. Эстэтычнае выхаванне звязана з успрыманням і разуменнем прыгожага ў

рэчаіснасці, захапленнем ім, эстэтычнай творчасцю чалавека. Яно дазваляе захаваць і памножыць здабыткі матэрыяльнай і духоўнай культуры. Б.Ц. Ліхачоў адзначае, што ў капіталістычным грамадстве сапраўдныя эстэтычныя каштоўнасці існуюць для эліты, а для шырокіх колаў насельніцтва прыстасаваны выявы мас-культуры. На жаль, сучаснасць ставіць нас перад фактам, што, нягледзчы на актыўную працу адукацыйных устаноў, значная колькасць насельніцтва аддае перавагу не на карысць сапраўдных дасягненняў культуры.

Яшчэ адно агульнапрынятае вызначэнне эстэтычнага выхавання ў 1971 г. пацвярджае праца М.С. Кагана “Лекцыі па марксісцка-ленінскай эстэтыцы”. Філасоф дае вызначае тэрміна, разумеючы яго ў якасці працэсу развіцця эстэтычнай культуры асобы, што цесна звязаны з іншымі накірункамі выхавання (палітычным, працоўным, маральным, фізічным, мастацкім). Сінкрэтызм працэсу эстэтычнага выхавання – вось што прываблівае нас у дадзеным падыходзе. Менавіта такое стаўленне да выхаваўчых працэсаў характарызуе народную педагогіку.

Пры ўздыме праблемы эстэтычнага выхавання школьнікаў А.І. Бураў, Б.Ц. Ліхачоў (1974) ставяцца да эстэтычнага выхавання як да мэтанакіраванага, арганізаванага і кантралюемага педагогічнага працэсу фарміравання ў асобе эстэтычных адносін да рэчаіснасці і эстэтычнай дзейнасці, што ідзе ў рэчышчы з думкамі сучаснага філосафа А.Л. Радугіна. Ён даводзіць, што эстэтычнае выхаванне з'яўляецца мэтанакіраваным фарміраваннем у чалавеку яго эстэтычных адносін да рэчаіснасці.

М.Ф. Аўсяннікаў прапануе разумець эстэтычнае выхаванне як дзейснае фарміраванне чалавека, здольнага з пазіцыі грамадска-эстэтычнага ідэалу ўспрымаць, ацэньваць і атаясамліваць эстэтычнае ў жыцці, прыродзе і мастацтве, здольнага жыць і пераўтвараць свет, ствараць “другую прыроду” па законах прыгажосці [2]. Нам імпануе тэзіс аўтара пра грамадска-эстэтычны ідэал, падобная пазіцыя тлумачыць і народна-педагогічны падыход да выхавання.

Свой погляд на эстэтычнае выхаванне ў А.А. Бяляева, якое ён трактуе як фарміраванне пэўных эстэтычных адносін чалавека да рэчаіснасці, у працэсе якога выпрацоўваецца арыентацыя асобы ў свеце эстэтычных каштоўнасцей, адбываецца далучэнне да гэтых каштоўнасцей” [3].

Агульным у гэтых падыходах з'яўляецца адрасаванасць эстэтычнага выхавання да асобы.

Філасафы дапаўняюць адзін аднаго, вылучаючы цесную сувязь эстэтычнага з іншымі накурнкамі выхавання; спалучаюць эстэтычную дзейнасць і эстэтычныя адносіны да рэчаіснасці; звяртаюцца да грамадскага ідэалу і эстэтычных каштоўнасцей.

Прааналізуем стаўленне прадстаўнікоў педагагічнай навукі да эстэтычнага выхавання. Даследаванні В.Н. Шацкай, М.У. Савіна прывялі педагогаў да высновы, што сутнасць азначанага працэсу ў выхаванні здольнасці мэтанакіравана ўспрымаць, адчуваць і правільна разумець прыгажосць у навакольнай рэчаіснасці, грамадскім жыцці, працы, з'явах мастацтва [4]. Мы не можам у поўнай меры пагадзіцца з аўтарамі ў іх бачанні эстэтычнага выхавання, бо пад увагу не ўзяты дзейнасны кампанент – магчымасць асобы ствараць ці захоўваць прыгажосць, жыць па яе законах.

У гэтым сэнсе больш прымальныя падыходы М.І. Болдырава, Ю.К. Бабанскага, аднак аўтары губляюць галіну мэтанакіраванасці працэсу эстэтычнага выхавання. Так, даследаванні М.І. Болдырава (1968) даюць магчымасць зрабіць вывад, што эстэтычнае выхаванне фарміруе ў чалавеку эстэтычныя адносіны да рэчаіснасці і актывізуе яго эстэтычную дзейнасці. У сваю чаргу, Ю.К. Бабанскі (1988) тлумачыць сутнасць эстэтычнага выхавання як выхаванне здольнасці паўнаважнага ўспрымання і правільнага разумення прыгожага ў мастацтве і рэчаіснасці. Яно фарміруе ў школьнікаў сістэму мастацкіх уяўленняў, поглядаў і перакананняў, якія дапамагаюць выпрацаваць сапраўдныя крытэрыі эстэтычных каштоўнасцей. Дададзім, што з нашага пункту погляду, эстэтычнае выхаванне немэтазгодна абмяжоўваць толькі школьным узростам, на што скіравана прыведзенае азначэнне.

Недахопу прыведзеных вызначэнняў пазбаўлены навуковыя даследаванні Г.С. Лабкоўскай, Б.Ц. Ліхачова, Я.С. Рапацэвіча, Г.М. Каджаспіравай, А.Ю. Каджаспірава.

Як мэтанакіраваную сістэму дзейснага фарміравання чалавека, здольнага з пазіцыяў грамадска-эстэтычнага ідэалу ўспрымаць і ацэньваць прыгожае, дасканалое, гарманічнае ў жыцці і мастацтве, здольнага жыць і тварыць “па законах прыгажосці” разглядае эстэтычнае выхаванне Г.С. Лабкоўскай (1983) у пашыранай у 80-я гады працы “Эстэтычная культура і эстэтычнае выхаванне”. Яе думка працягваецца і развіваецца ў падыходах Б.Ц. Ліхачова (1985), што бачыць у эстэтычным выхаванні мэтанакіраваны працэс фарміравання творча

актыўнай асобы дзіцяці. Аўтар упэўнены, што ў яго межах дзіця здолее навучыцца ўспрымаць, ацэньваць пачуццёвы свет, акрэслены эстэтычнымі катэгорыямі прыгожага, трагічнага і камічнага, агіднага ў жыцці і мастацтве, жыць і тварыць па законам прыгажосці.

Акцэнт на ўзаемадзеянне выхавальнікаў і выхаванцаў у іх мэтанакіраваных адносінах робяць Г.М. Каджаспірава, А.Ю. Каджаспіраў. Гэта садзейнічае выпрацоўцы і ўдасканалванню ў падростаючым чалавеку здольнасці ўспрымаць, правільна разумець, цаніць і ствараць прыгожае ў жыцці і мастацтве, актыўна ўдзельнічаць у творчасці, стварэнні па законах прыгажосці [5]. Аўтары зафіксавалі ідэю, якая з'яўляецца характэрнай для народнага выхавання, – ўзаемадзеянне.

Разуменне эстэтычнага выхавання як мэтанакіраванага фарміравання эстэтычных густаў і ідэалаў, развіцця здольнасці да эстэтычнага ўспрыняцця з'яў рэчаіснасці і твораў мастацтва, да самастойнай творчасці ў галіне мастацтва [6] прапануе і Я.С. Рапацэвіч. Аднак аўтар, на наш погляд, крыху звужае галіну самастойнай творчасці асобы толькі галіной мастацтва, губляючы працоўную дзейнасць, зносіны, быт і г.д.

У шырокім і вузкім сэнсах эстэтычнае выхаванне разглядаецца ў педагагічным энцыклапедычным слоўніку пад рэдакцыяй Б.М. Бім-Бада. У шырокім сэнсе – гэта працэс фарміравання і развіцця эстэтычнай эмацыянальна-пачуццёвай і каштоўнаснай свядомасці асобы і адпаведнай яму дзейнасці пад уплывам мастацтва і шматвобразных эстэтычных аб'ектаў і з'яў рэчаіснасці. У больш вузкім сэнсе эстэтычнае выхаванне разумеецца як накірунак, змест, форма выхаваўчай і метадычнай работы, што арыентаваныя на эстэтычныя аб'екты рэчаіснасці і іх уласцівасці, якія выклікаюць эстэтычныя эмоцыі і іх ацэнкі. Прываблівае ўвага аўтара да кампанентаў самаадукацыі, самаразвіцця асобы ў эстэтычным выхаванні, якія надаюць гэтаму працэсу паўнаважнасць.

Нарэшце, Н.С. Сцерхава, аналізуючы сутнасць эстэтычнага выхавання, вызначае, што гэта – цэласны педагагічны працэс, заснаваны на спецыяльна арганізаванай дзейнасці і накіраваны на развіццё эстэтычнай культуры і творчай актыўнасці асобы [7]. З палажэннямі аўтара нельга не пагадзіцца, аднак мы маем на ўвазе, што не заўжды дзейнасць з'яўляецца “спецыяльна арганізаванай”. Вызначэнне бездакорна ў межах грамадскага выхавання і навучання, аднак рэальнае жыццё, у якім

у асноўным ідзе працэс эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы, уносіць карэктывы.

Такім чынам, аўтары, у сваёй большасці, зыходзяцца на тым, што эстэтычнае выхаванне – мэтанакіраваны працэс па ўспрыманні, адчуванні і правільным разуменні прыгажосці, які звязаны з фарміраваннем у чалавеку эстэтычных адносін да рэчаіснасці, выпрацоўкі сапраўдных крытэрыяў эстэтычных каштоўнасцей і актывізацыі эстэтычнай дзейнасці, у прыватнасці з жыццём і творчасцю “па законах прыгажосці”.

Праблема эстэтычнага выхавання знаходзіць сваё развіццё і ў межах псіхалагічнай навукі, хаця спецыфічных адрозненняў у падыходах намі не знойдзена. У 60-я гады ХХ ст. эстэтычнае выхаванне разглядаецца ў “Псіхалагічным слоўніку” М.Ф. Дабрыніна як выхаванне эстэтычных пачуццяў, эстэтычнага стаўлення да рэчаіснасці, сродкамі якога з’яўляюцца маляванне, спевы, музыка. К.К. Платонаў (1984) робіць акцэнт на фарміраванне эстэтычнага густу і эстэтычных адносін да рэчаіснасці не толькі асоб, але і калектываў [8]. Мы лічым гэта слушнай заўвагай, бо чалавек – істота сацыяльная, таму вельмі важна, каб ішло ўзгадненне і ўзаемадзеянне эстэтычных устаноў як асоб, так і чалавечых супольнасцей.

Нарэшце, У.Г. Крысько (2004) накіроўвае ўвагу на эстэтычныя катэгорыі, калі даводзіць, што эстэтычнае выхаванне ёсць фарміраванне творча актыўнай асобы, здольнай успрымаць, адчуваць, ацэньваць прыгожае, трагічнае, камічнае, агіднае ў жыцці і мастацтве, жыць і тварыць “па законах прыгажосці”.

Разгледжаныя азначэнні робяць акцэнт на выхаванні не толькі асобы, але і калектыву, звязваюць працэс фарміравання творча актыўнага чалавека з развіццём здольнасцей успрыняцця і ацэнкі прыгожага, камічнага, агіднага.

Такім чынам, аналіз падыходаў прадстаўнікоў розных галін ведаў да сутнасці тэрміну “эстэтычнае выхаванне” дазваляе зрабіць вывад, што ў большасці выпадкаў вучоныя разглядаюць яго як мэтанакіраваны працэс. Але скіраванасць гэтага працэсу мае на ўвазе розныя элементы: асобу, яе здольнасці, фарміраванне ідэалаў, каштоўнасцей.

Менавіта эстэтычнае выхаванне надае адухоўленасць у жыцці і працы чалавека, пашырае магчымасці атрымання асалоды ад прыгажосці і ініцыіруе яе стварэнне. Яно па сваёй сутнасці накіравана на выпрацоўку

ў асобы пачуцця творчай свабоды, усведамлення неабходнасці волі, праяўлення ўсіх здольнасцей і талентаў. Імкненне да прыгажосці з’яўляецца натуральнай чалавечай патрэбай як жаданне гармоніі, цэласнасці, парадку і раўнавагі. Чалавек і свет злучаюцца праз эстэтычнае на падставе чалавечых пачуццяў, гэта выток духоўнасці і маральнасці. Таму эстэтычнае выхаванне можа ўспрымацца як філасофская, педагагічная і псіхалагічная катэгорыя, бо ў яго працэсе адлюстроўваецца фарміраванне ў асобе эстэтычных адносін да рэчаіснасці (прыроды, працы, грамадскіх адносін, учынкаў людзей) і эстэтычнай дзейнасці, эстэтычных пачуццяў.

Такім чынам, *эстэтычнае выхаванне* – мэтанакіраванае выхаванне ў асобе жадання, здольнасці ўспрыняцця і разумення прыгожага ў жыцці, створанага пад уплывам грамадскіх каштоўнасцей ідэалаў; прывіццё на гэтай глебе эстэтычных густаў, эмацыянальных адносін да акаляючага свету і сацыяльнага жыцця праз авалоданне культурай і сацыяльнае ўзаемадзеянне.

Удакладнім сутнасць тэрміна “традыцыя”. Ён існуе ў розных галінах і ўзроўнях навуковых пошукаў. Найбольш агульны з іх – філасофскі. Традыцыя – сукупнасць уяўленняў, звычаяў, звычак і навыкаў практычнай дзейнасці, што перадаюцца ад пакалення да пакалення, выступаюць адным з рэгулятараў грамадскіх адносін. Можна вызначыць, што традыцыі існуюць у жыцці, выхаванні, мастацкай дзейнасці. Наша цікавасць распаўсюджваецца на грамадскае функцыянаванне традыцый, у прыватнасці, выхаваўчых. Разгледзім, які сэнс надаецца мысліцелямі тэрміну “традыцыя”.

Класікі дыялектычнага матэрыялізму трактуюць традыцыю як здольнасць грамадскіх адносін захоўваць пэўны стан даволі працяглы час; дыферэнцыравана ацэньваюць ролю традыцый: гэта не толькі крыніца пераемнасці ў развіцці грамадства і культуры, але (пры некаторых умовах) падстава застою. Погляд на традыцыю як на спадчыну мінулага панаваў да другой паловы ХХ стагоддзя. У яго межах традыцыйныя з’явы культуры разглядаліся як рудыменты, якія павінны абавязкова знікнуць пры мадэрнізацыі грамадства (што адбілася на значным змяншэнні ўвагі да народнай педагагічнай спадчыны).

Другая палова ХХ стагоддзя вызначаецца ўзнікненнем тэарэтычных даследаванняў, што паклалі пачатак крытыцы тэзіса аб статычнасці традыцыйнага грамадства. Было выказана меркаванне, што “сучаснасць” не супрацьпастаў-

ляецца традыцыі. Навукоўцы ўзнімаюць дыскусію наконт існавання істотных адрозненняў паміж паняццямі “традыцыя” і “звычай”. З вызначэннямі традыцыі і звычайна выступаюць філосафы Э.А. Балер, П.П. Кампарс, Э.С. Маркаран, В.Д. Плахаў [9], А.Г. Спіркін, І.У. Суханаў [10], А.К. Уледаў. Даследчыкі адстойваюць думку, што першай прыступкай засваення жыццёвага вопыту з’яўляецца звычай; традыцыі – больш грунтоўнае і агульнае паняцце аб матэрыяльным і духоўным жыцці чалавека, яны засвойваюцца, замацоўваюцца і перадаюцца пэўнымі групамі людзей і выконваюць ролю трансфарматараў культурнага вопыту. Б.Х. Цаўкілаў, І.А. Блінкоў прытрымліваюцца, на наш погляд, не вельмі дасканалай пазіцыі, што прынцыповых адрозненняў паміж гэтымі дэфініцыямі няма. Больш дакладным і абгрунтаваным падаецца пункт погляду І.У. Суханава, П.П. Кампарса, В.Д. Плахава аб неабходнасці ўліку гэтай розніцы. В.Д. Плахаў навукова раскрывае сутнасць і прыроду традыцый, абгрунтавана прапануе іх як закон сістэмы грамадскіх адносін, праводзіць філасофскае асэнсаванне іх месца і ролі ў гістарычным працэсе [9, с. 36]. Для нашага даследавання істотна адкрыццё І.У. Суханавым сувязі паміж з’яўленнем у чалавецтва сістэмы традыцый і ўзнікненнем народнай педагогікі. Мы абапіраемся на тэзіс філосафа аб тым, што народныя нормы былі адлюстраваны ў звычаях і традыцыях і адыгрывалі ролю своеасаблівай праграмы выхавання новага пакалення [10].

Навуковая сучаснасць характарызуецца паваротам да культуры. Паўстае пытанне пра існаванне культурнай спадчыны, форм існавання культуры. Важным элементам даследаванняў становіцца традыцыя як феномен. Таму традыцыя разглядаецца як аксіялагічная катэгорыя, якая ўлічвае назапашаны вопыт папярэдніх пакаленняў і спрыяе выяўленню інавацыйных падыходаў сучаснасці [11].

Тэарэтычная навуковая дыскусія аб існасці традыцый вядзецца ў некалькіх накірунках. У.Д. Плахаў вызначае традыцыі як “грамадскія адносіны, што гістарычна склаліся і перадаюцца ад аднаго пакалення да другога” [9, с. 36]. У такім жа напрамку разглядаецца тэрмін і ў сучасным “Філасофскім энцыклапедычным слоўніку” (1983), які вызначае, што традыцыя ёсць перадача “духоўных каштоўнасцей ад пакалення да пакалення; на традыцыі заснавана культурнае жыццё.

Філасаф Х.Г. Гадамер разумее традыцыю як захаванне сацыяльна значнай інфармацыі, таго, што ёсць, што ажыццяўляецца пры любых гістарычных зменах. Культуролаг А.В. Юдзін бачыць у традыцыі агульны накірунак, пэўныя характарыстыкі паводзін, якія магічна гарантуюць аптымальны вынік дзеянняў. Аўтар падкрэслівае, што традыцыі – тая неабходнасць, якая свабодна рэалізуецца ў жыцці.

А.С. Аруцонаў прапануе эвалюцыйнае разуменне дэфініцыі як групавога вопыту, які паступова акумулюецца ў сацыяльна арыен-таваных стэрэатыпах і аднаўляецца ў розных чалавечых калектывах. Прадстаўнік педагогічнай навукі В.Я. Кошалева разумее традыцыі як сацыяльна арганізаваную і мэтанакіраваную сістэму перадачы новым пакаленням назапашаных ведаў, маральных каштоўнасцей і практычнага вопыту [12]. Аднак аўтар аб’ядноўвае традыцыі і інавацыі (зменлівасць): “Традыцыя з’яўляецца пастаянна дзейным механізмам, які вядзе адбор і ўніфікацыю інавацый” [12, с. 202]. Развіццё азначаных ідэй прыводзіць айчынную даследчыцу Ю.В. Чарняўскую да вываду, што традыцыя пачынае сваё існаванне як інавацыя і толькі з цягам часу набывае ўстойлівую форму [13].

На нашу думку, названыя аўтары звужаюць функцыянальнае поле дэфініцыі, калі абмяжоўваюць сутнасць праблемы толькі працэсам перадачы ці захавання нейкага вопыту. Больш прымальныя для нас падыходы Э.С. Маркарана, Ю.А. Лявады, А.В. Мудрыка, А.Б. Гофмана, у працах якіх традыцыя разумеецца як спосаб захавання і перадачы, аднаўлення сацыяльных інстытутаў і норм, пры якім падтрымка апошніх абапіраецца на іх існаванне ў мінулым. Трактоўка тэрміна, згодна з “Філасофскім энцыклапедычным слоўнікам” (1997), уключае ў сябе таксама працэс перадачы сацыяльнай спадчыны (матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці) і яе спосабы. Вызначаецца, што ў якасці традыцый выступаюць пэўныя грамадскія законы: нормы паводзін, каштоўнасці, ідэі, звычаі, абрады.

Для нашага даследавання актуальна культуралагічнае разуменне сутнасці тэрміна, у межах якога традыцыя разглядаецца як сукупнасць архетыпаў нацыянальнай культуры, што знайшлі сваё выяўленне ў міфалогіі, рэлігіі, абрадах, фальклоры, якія выступаюць у якасці ўзораў, норм паводзін і маральных імператываў.

Істотная думка аб тым, што традыцыя не толькі аб’ядноўвае народ, бо арганізуе сувязь пакаленняў, але і садзейнічае аднаўленню

этнічнай спадчыны; яна злучана з пэўнымі ідэйна-каштоўнаснымі прыярытэтамі.

Педагог С.Я. Куроўская аналізуе асаблівасці традыцый: іх ролю пераходнага звяна паміж мінулым і сучасным, што забяспечвае пераемнасць, развіццё культуры; функцыянаванне на пэўнай тэрыторыі; перадачу праз выхаванне, навучанне і сацыялізацыю, якія ажыццяўляюцца ў сям'і і суполцы; устанавленне правілаў і норм, якія адносяцца да ўсіх. Аўтар даказвае, што традыцыі служаць сродкам стабілізацыі адносін у грамадстве і ажыццяўляюць аднаўленне гэтых адносін у жыцці новых пакаленняў; з'яўляюцца сродкам перадачы сацыяльна-культурных каштоўнасцей, каналам сацыялізацыі асобы; арыентуюць паводзіны чалавека як у звыклых сітуацыях, так і ў новых, якія складваюцца ўпершыню; акумуляюць этнічныя, культурныя, рэгіянальныя асаблівасці народа. Тым самым даследчыца прапагандуе актыўнае ўжыванне традыцый у выхаваўчай практыцы, але, на жаль, недастаткова акцэнтую ролю менавіта народных традыцый.

Гісторыка-педагагічныя даследаванні В.Я. Кошалевай звяртаюць увагу на сістэму выхавання і навучання. У выніку аўтар вылучае сферы існавання традыцыі: дзяржаўнай і царкоўнай палітыкі ў адукацыі; педагагічнай навукі; школьнай практыкі; масавай педагагічнай свядомасці (суб'ект дзейнасці – грамадства ў цэлым. Галіна прымянення – сямейнае і грамадскае выхаванне. Спосаб дзейнасці – практыка выхавання)” [12, с. 202–203] (менавіта гэта галіна падтрымлівае кола нашых этнапедагагічных пошукаў).

Існуюць спробы (Э.С. Маркаран) размежаваць паняцці “культурная традыцыя” і “традыцыя”. Калі “традыцыя – спосаб фіксацыі ў сацыяльнай памяці, трансмісіі (перадачы), рэпрадуцыравання (узнаўлення) культуры”, то “культурная традыцыя” перадаецца сацыяльным, групавым вопытам, які набывае форму стэрэатыпа, што, у сваю чаргу, з цягам часу акумуляецца ў розных калектывах. Дапаўняюць і развіваюць яго думку працы В.С. Кукушына, Л.Д. Сталярэнка (2000), Т.Г. Стэфаненка (1999), прысвечаныя этнапсіхалогіі народаў. Так, шматлікія нацыянальныя традыцыі разумеюцца правіламі, нормаў паводзін, якія склаліся на падставе жыццёвага вопыту нацыі, укараніліся ў паўсядзённым існаванні і перадаюцца новым членам суполкі; іх выкананне – грамадскі абавязак кожнага.

Для нас актуальныя працы філосафаў, педагогаў, этнапедагогаў, што скіраваныя на

вывучэнне народных педагагічных традыцый выхавання. З даследаванняў вынікае, што да народнай традыцыі можна падыходзіць як да духоўнага ўтварэння, сацыялізаванага элемента, як праяве біялагічнага, у якой асноўныя характарыстыкі пераемнасці, нязменнасці зыходзяць з прыроды чалавека. Народную традыцыю як унікальны комплекс, сацыяльна-духоўнае ўтварэнне, заснаванае на пэўным універсальным першаварыянце, прапануе разглядаць Т.Ю. Скопінцава. З.Г. Нігматаў на аснове даследавання гуманістычных традыцый народнай педагагікі даказвае, што народныя традыцыі і звычаі ўключаюць у сябе шмат такога, што можа быць з поспехам выкарыстана пры стварэнні новага.

Фактычна сістэма традыцый этнасу з'яўляецца вынікам яго выхаваўчых намаганняў на працягу стагоддзяў. Праз яе народ ажыццяўляе аднаўленне сябе, сваёй культуры, матэрыяльнай і духоўнай, захоўвае пэўны псіхічны склад, характар, каштоўнасці. Такім чынам, кола навуковых пошукаў, звязаных з азначанай галіной, пашыраецца.

Грунтоўна размяжоўвае традыцыі і спадчыннасць народа з пазіцыі каштоўнага падыходу культуролога Ю.В. Чарняўская. Яна падкрэслівае, што “традыцыі – гэта не ўся спадчыннасць народа, але яго некаторая частка – тая, якую члены этнасу ацэньваюць (станоўча ці адмоўна) як нешта значнае дзеля грамадства... Традыцыя – гэта сам працэс такой ацэнкі, наступнага засваення, а таксама механізм міжпакаленнай перадачы” [13, с. 138]. Адсюль вынікае, што аксіялагічнасць традыцый дапамагае раскрыццю і развіццю творчага патэнцыялу асобы.

Усебаковы аналіз падыходаў прадстаўнікоў розных галін ведаў да вызначэння сутнасці паняцця “традыцыя” дае нам магчымасць сфарміраваць асабістую пазіцыю адносна сутнасці тэрміна. У асноўным згаджаючыся з прапанаванымі вызначэннямі, мы трактуем тэрмін наступным чынам: “Традыцыя – гэта сістэма перадачы сацыяльна значных ведаў, каштоўнасцей, поглядаў, навыкаў, што гістарычна склалася на працягу стагоддзяў пад уплывам нацыянальнай культуры і накіравана на захаванне і памнажэнне народнага вопыту”.

Вызначыўшыся з разуменнем сутнасці тэрмінаў “эстэтычнае выхаванне”, “традыцыя”, мэтазгодна звярнуць увагу на дэфініцыю “народная педагагіка”. У большасці сучасных тэарэтычных пошукаў прасочваецца ідэя аб неабходнасці ўвядзення традыцый народнай

педагогікі ў практыку выхавання падростаючага пакалення, выказваюцца ідэі аб неабходнасці таго, каб настаўнікі былі патрыётамі роднай культуры, мовы, выкарыстання прынцыпу народнасці; аб вывучэнні, пераасэнсаванні народных традыцый і рэалізацыі іх у педагогічнай практыцы, пераёмнасці навукавай і народнай педагогікі. Сучаснае выхаванне павінна ісці згодна з выхаваўчымі традыцыямі народнай педагогікі, якая абапіраецца на сістэмы ўзаемаадносін “чалавек–прырода”, “чалавек–рэчы”, “чалавек–грамадства” і “дарослыя–дзеці”.

У падмурку ўсялякай культуры – традыцыйная культура выхавання, якая ўзяла пачатак са з’яўленнем чалавека. Г.М. Волкаў [14] адзначае, што педагогіка ў кантэксце агульначалавечай культуры такая ж бясконца, як і выхаванне, бо выхаванне і ёсць практычная педагогіка.

Тэорыю, гісторыю народнага традыцыйнага выхавання вывучае этнапедагогіка. Сёння шэраг аўтарытэтных навукоўцаў розных краін (А.Д. Аразымбетава, В.І. Баймурзіна, А.І. Гордзін, З.Г. Нігматаў, І.С. Партнягін, А.М. Сафін, М.І. Стэльмаховіч, М.М. Хайруллаеў, Я.Я. Хатаеў, А.Л. Хрыстава) даследуюць народную педагогіку, вывучаюць метадалогію, структуру, сучаснае функцыянаванне этнапедагогікі. Існуе некалькі падыходаў да разумення тэрмінаў “этнапедагогіка” і “народная педагогіка”. Мы прытрымліваемся пазіцыі, што агучыў заснавальнік этнапедагагічных даследаванняў Г.М. Волкаў. У прыватнасці, ён трактуе этнапедагогіку як навуку “аб эмпірычным вопыце этнічных груп у выхаванні і адукацыі дзяцей, аб маральна-этычных і эстэтычных поглядах на сапраўдныя каштоўнасці сям’і, роду, племені, народнасці, нацыі. Этнапедагогіка тлумачыць народную педагогіку і прапануе шляхі яе выкарыстання ў сучасных умовах, збірае і даследуе вопыт этнічных груп, заснаваны на шматвяковым спалучэнні народных традыцый, якія натуральна развіваюцца” [14, с. 4].

Народных педагогік шмат: кожны народ мае падставу ганарыцца ўласнымі асаблівымі поспехамі ў выхаванні падростаючага пакалення. Таму навука, з пэўным навуковым апаратам, традыцыйнымі падыходамі, агульнымі прынцыпамі, на падставе якіх можа ісці вывучэнне педагогічнага багацця народаў, згодна з пераканаўчай пазіцыяй Г.М. Волкава, – этнапедагогіка.

Першапачатковае азначэнне тэрміна “народная педагогіка” знаходзім у працах этнографа Г.С. Вінаградава (1926). Народная педагогіка

трактвалася ім як сукупнасць і ўзаемадзеянне народных уяўленняў, поглядаў на жыццё, на выхаванне і навучанне новых пакаленняў, на мэты і задачы выхавання і навучання, сродкі і шляхі ўздзеяння на падростаючае пакаленне.

Уключаючыся ў навуковую дыскусію, даследчык В.С. Болбас прапануе сваё разуменне этнапедагогікі праз аналіз тэрміна “народная педагогіка”. Даследчык мяркуе, што, калі адбываецца вывучэнне тых народна-педагагічных набыткаў, якія ўласцівы толькі пэўнаму этнасу, пабудаваных на яго асаблівасцях і не заўжды прыдатных для запазычвання, то лепш выкарыстоўваць тэрмін “этнапедагогіка” [15]. На наш погляд, у гэтым плане даследчык звужае прастору функцыянавання тэрміна. Аднак мы згодны з В.С. Болбасам у яго імкненні скіраваць даследчыкаў на гістарычны падыход у асэнсаванні ідэй этнапедагогікі.

Зараз у шматлікіх спробах тэарэтычна вызначыць сутнасць народнай педагогікі можна вылучыць некалькі галоўных напрамкаў.

Разуменне народнай педагогікі як духоўнага феномена народа, эмпірычных ведаў, ідэй, ідэалаў вынікае з напрацовак В.Ф. Афанасьева, В.В. Лебедзевай, Ш.А. Мірзоева, Ю.А. Рудзь, А.Ф. Хінтыбідзе. Як педагагічная практыка людзей, народная педагогіка разглядаецца ў працах Г.С. Вінаградава, А.Ш. Гашымава, М.С. Кавалевіч. Найбольш абгрунтаванай падаецца пазіцыя навукоўцаў, якія бачаць народную педагогіку як адзінства педагагічнай думкі і выхаваўчага вопыту чалавечай суполкі: Г.П. Арловай, Г.І. Батурынай, З.П. Васільцовай, Г.М. Волкава, А.А. Грымаця, А.Е. Ізмайлава, К.Ж. Кажохметавай, В.С. Кукушына, Я.І. Ханбікава.

Працэс выхавання ў народнай педагогіцы даследчыкі характарызуюць як комплексны, працяглы, мэтанакіраваны, бесперапынны.

Творчае разуменне тэрмінаў “эстэтычнае выхаванне” і “традыцыя” ў адносінах да народнай педагогікі дазваляе выказаць меркаванне ў межах нашага даследавання аб сутнасці *традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы*. Гэта гістарычна аформленая на працягу стагоддзяў сістэма перадачы эстэтычных ведаў, каштоўнасцей, поглядаў, густаў народа ў працэсе выхаваўчага ўзаемадзеяння пакаленняў.

Заклучэнне. Тэарэтычныя асновы вывучэння традыцый эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы трэба разглядаць праз:

- эстэтычнае выхаванне як мэтанакіраванае выхаванне ў асобе жадання, здольнасці

ўспрыняцця і разумення прыгожага ў жыцці, створанага пад уплывам грамадскіх каштоўнасных ідэалаў; прывіццё на гэтай глебе эстэтычных густаў, эмацыянальных адносін да акаляючага свету і сацыяльнага жыцця праз авалоданне культурай і сацыяльнае ўзаемадзеянне;

- сутнасць эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы, якая разумеецца ў якасці працэсу, што ахоплівае ўсе ўзроставыя групы, характарызуецца працягласцю (ад нараджэння дзіцяці і на працягу ўсяго жыцця), мэтанакіраванасцю (мэта – фарміраванне эстэтычна дасканалай асобы), бесперапыннасцю (выхоўваюць людзі, прыродная рэчаіснасць, побыт, як у працоўнай дзейнасці, так і ў вольны час);

- традыцыі эстэтычнага выхавання ў народнай педагогіцы як гістарычна сфарміраваная на працягу стагоддзяў сістэма перадачы эстэтычных ведаў, каштоўнасцей, поглядаў, густаў народа ў працэсе выхаваўчага ўзаемадзеяння дарослага і падростаючага пакаленняў.

ЛІТАРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия. – Т. 30. – С. 256.
2. Краткий словарь по эстетике: кн. для учителя / под ред. М.Ф. Овсянникова. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
3. Эстетика: словарь / под общ. ред. А.А. Беляева [и др.]. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
4. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / под ред. В.Н. Шацкой. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1955.
5. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М.: Академия, 2005. – 176 с.
6. Современный словарь по педагогике / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2001. – С. 91.
7. Стерхова, Н.С. Сушность, структура и особенности эстетического воспитания студентов вуза / Н.С. Стерхова // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2010. – № 4. – С. 93–100.
8. Платонов, К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования / К.К. Платонов. – М.: «Высшая школа», 1984. – 174 с.
9. Плахов, В.Д. Традиции и общество: опыт философско-социологического исследования / В.Д. Плахов. – М.: Мысль, 1982. – 220 с.
10. Суханов, И.В. Обычай, традиции и преемственность поколений / И.В. Суханов. – М.: Политиздат, 1976. – 246 с.
11. Косинова, О.А. К вопросу о трактовке понятия «традиция» в отечественной педагогике / О.А. Косинова // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение» [Электронный ресурс]. – 2009. – № 2. – Педагогика. Психология. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/2/Kosinova_Tradition. – Дата доступа 01.02. 2011.
12. Российское образование: история и современность / под ред. С.Ф. Егорова. – М.: ИТП и МИО РАС, 1994. – 253 с.
13. Чернявская, Ю.В. Народная культура и национальные традиции: пособие для учителей / Ю.В. Чернявская. – Минск: Беларусь, 2000. – 199 с.
14. Волков, Г.Н. Этнопедагогика / Г.Н. Волков. – М.: Академия, 2000. – 220 с.
15. Болбас, В.С. О понятиях и терминах этнопедагогике / В.С. Болбас // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 41–45.

Поступила в редакцию 28.03.2012. Принята в печать 16.04.2012

Адрес для корреспонденции: e-mail: svetla237@rambler.ru – Туболец С.Р.

